

OVERZIGT

VAN 'T JAVAANSCHÉ DICHTWERK DJAJA L0 0ENK0 0ARA.

V O O R R E D E.

Zoo er onder de lezers van dit Tijdschrift zijn, die de voortbrengselen der Javaansche letterkunde niet anders op prijs stellen dan als dorre leerboeken voor de taalstudie, als bronnen voor woordenboek en spraakkunst, zij zullen zeker weinig waarde hechten aan de bijdragen, waarvan hun hier 't begin wordt aangeboden. Voor zoover echter die eenzijdige beschouwing slechts uit onkunde voortspruit, en geen gevestigd vooroordeel de overtuiging in den weg staat, wanhopen wij niet, den lezer meer achting voor die geschriften in te boezemen, en hem tot de erkenning te brengen, dat ze ook uit menig ander oogpunt, van geschiedenis en overlevering, van land- en volkenkunde, van letterkundige en zedelijke schoonheid zelfs, zijne aandacht in de hoogste mate waardig zijn. Om voor elk dezer punten van beschouwing het belangrijkste bijeen te gâren, zonder het te versmelten of te versteken onder het wigt van herhalingen, van langdradigheid en uitheemsche stijldwang, waarmede eene naauwgezette vertaling onvermijdelijk beladen is, schijnt geen vorm van bewerking beter geschikt, dan die van *overzicht*, in den zin, welken wij aan dat woord, welligt met eenige willekeur, hechten. Een overzicht namelijk, dat, den loop des oorspronkelijken werks op den voet volgende, niet alleen den zakelijken inhoud, de namen en lotgevallen der opgevoerde personen, beknoptelijk zamenvat, maar tevens in 't voorbijgaan bij elke schoone of merkwaardige plaats stilstaat, om die, naar eisch der omstandigheden, bij uittreksel of in haar geheel op te nemen,

zonder zich ook dan in de knellende vormen eener taalkundig juiste overzetting te laten dringen.

Tot eene billijke beoordeeling echter van de zeker hoogst onvolkomene wijze, waarop men de hier voorgestelde bewerking in de volgende proeven zal toegepast vinden, behooren de omstandigheden in aanmerking te komen, welke tot hare uitgave aanleiding gaven. Die uitgave toch, hoe belangrijk ook op zich zelve, indien het voorgestelde doel niet geheel gemist wordt, kan, met het oog op de meer volledige bewerking, waaraan wij dezelfde Javaansche geschriften later hopen te onderwerpen, noch het uitsluitend, noch zelfs een hoofdzakelijk voorwerp van onzen arbeid uitmaken. Zij dient slechts tot voorloopige benutting van bouwstoffen, welke anders jaren lang, welligt altijd, ongebruikt zouden blijven liggen. Nevens de langwijziger pogingen, om onze studiën aan wetenschap dienstbaar te maken, willen wij slechts bij voorraad en als in 't voorbijgaan datgene mededeelen, wat het meest vóór de hand ligt en weinig bewerking behoeft. Men verwachtte dus noch eene zorgvuldige keus van de meest geachte geschriften — wij beginnen met het eerste dat ons voorkomt, — noch uitvoeriger aantekeningen op den inhoud — wij zullen ons bepalen tot de beknopte opheldering van datgene, wat ze volstrekt te behoeven schijnt, en ons zelve helder is, — noch ook in de vollediger medegedeelde uittreksels verklaring voor de duisterheden van den tekst — wij laten die voorloopig in 't midden, ontwijken ze zelfs opzettelijk, wanneer de poging, om ze weg te ruimen, ons te lang zou ophouden. Alleen dit stellen wij ons tot wet, bij al de vrijheden, welke de aard van onzen arbeid vordert, om daar waar wij onzen Javaanschen schrijver zelve laten spreken, zijne denkbeelden naar ons beste weten zuiver en getrouwelijk weder te geven, zonder daar sieraden van eigen vinding tusschen te mengen. Men houde intusschen in 't oog, dat wij die getrouwheid slechts voor de denkbeelden, niet voor de woorden of volzinnen waarborgen, daar wij geene taalkundige vertaling voor hebben, en ons veeleer beijveren moeten, om den lezer al die onaangename indrukken te besparen, welke niet uit werkelijke gebreken van 't oorspronkelijke, maar alleen uit de eigenaardigheden van 't vreemde spraakgebruik zouden ontstaan. In dien zin durven wij de verzekering herhalen, dat al het schoone, wat men welligt hier en daar verspreid zal

vinden, onverdeeld aan de Javaansche letterkunde toekomt, en wenschen voor ons zelve geen' hooger lof, dan het eenvoudig en onbedorven te hebben wedergegeven.

Ten aanzien van het dichtwerk, met welks behandeling wij thans onze proeven openen, kunnen wij voor alsnog weinig bijzonderheden mededeelen, daar wij zelve het nog slechts ten deele gelezen hebben. De *Djâjâ Lenkârâ Pandji*, zoo als men het in onderscheiding van 't leerdicht *Djâjâ Lenkârâ Woelang* noemt, schijnt bij de Javanen tamelijk in achting te staan, ofschoon het niet onder hunne klassieke letterkunde kan gerekend worden. Het eenige MS., dat ons daarvan ten dienste staat, vult een folio-boek van drie vingers dikte, en bevat 132 zangen (*sekar*), in hedendaagsche dichttrant (*mâtjâpat*) geschreven. De tekst schijnt door de afschrijvers veel geleden te hebben, en is thans onder handen van den *Radèn Ngabèhi KARTÅ PRADJÅ*, voormalig onderwijzer in de Javaansche taal alhier, die reeds meerdere dichtwerken op eene zeer verdienstelijke wijze heeft toegelicht, en waarschijnlijk ook onzen tekst hier en daar zal weten te zuiveren en op te helderen. Intusschen bevatten voor alsnog bepaaldelijk de eerste zangen een aantal duisterheden, naar 't schijnt zelfs belangrijke tegenstrijdigheden en persoonsverwarringen, die ons bijna de lezing deden opgeven. Maar weldra troffen ons echt romantische schoonheden, levendige verhalen en aandoenlijke tafereelen, waardoor wij ons bemoedigd vonden, om door de min voldoende plaatsen heen te worstelen. Wij noodigen den lezer uit, om ons op dien weg te volgen: wij zullen trachten, hem dien korteren gemakkelijker te maken, en zijne aandacht niet langer vergen, dan wij de onze beloofd zullen vinden.

Soerakarta, November 1850.

A. B. COHEN STUART.

D J Å J Å L E N K Å R Å.

I.

1. Geschreven op Maandag 12 *Doelkangidah* van 't jaar *Djé*¹ *Windoe Sengårå* 1758 (A. J.); 21sten dag der 10de maand van den *bentjèt*, *mångså*-jaar *Sapto Måndo* 1678, *Hedjirah* 1246.

4. Lof van den Vorst DJÅJÅ-LENKÅRÅ van *Mendang Kamoelan*: zijne deugden, zijn aanzien en geluk.

11. De voorspoed zijner regering wordt gestoord door den afval en de oproerige houding van DJÅJÅ SENGÅRÅ, *Adipati* van *Mendang Agoeng*, wien hij de hand zijner dochter had geweigerd. Velen van 's Vorsten *mantri*'s maken gemeene zaak met den opstandeling. — 13. Hunne namen. — 14. Die

¹ Deze dagteekening kan niet juist zijn. De 12 *Doelkangidah Djé* is, zoo lang de *choeroep arbangiah* heerscht (zie daarover Tijdschrift voor N. I., Jaarg. 1850, D. I, pg. 315, vlg. 3), altijd een *Zondag*. Die van 't jaar 1758 J. komt overeen met onzen 24 April 1831. — Tot welke tijdrekening het zoogenoemde *mångså*-jaar (*tahoen mångså*) 1678 behoort, is mij onbekend. Van den *bentjèt* of Javaanschen zonnemeter, die door de meerdere of mindere lengte der schaduwen de uren van den dag, en tevens, in verband met die uren, de wisseling der jaargetijden aangeeft, vindt men eene afbeelding in CRAWFURDS *History of the Indian Archipelago*, Deel I, Pl. XIV. — *Sengårå* is, volgens, opgave de derde van een' cyclus van vier *Windoe*'s, die elkaâr in deze orde zouden opvolgen: *Adi*, *Santjåjå*, *Sengårå*, *Koentå*. Deze opgave behoeft echter bevestiging, daar ik, in tegenpraak daar mede, een MS. van *Damar Woelan* met A. J. 1765, *Windoe Adi* gedateerd vind. In 't *Jav. Ned. Woordenboek* wordt *Koentårå* als de naam van den derden *Windoe* vermeld.

onheilen overkomen den Vorst als kastijding van hooger hand voor zijne bloedschendige gemeenschap met zijne oudere zuster, DÈWI TJĀNDRĀ SWĀRĀ. — Uit het wettig huwelijk met TJĀNDRĀ LĀTĀ heeft hij twee kinderen, eene dochter RETNĀ PAMBAJOEN, en een' zoon, RADÈN SOEBRĀTĀ, en buiten echt nog drie, oudere zoons, PARIDJĀKĀ, DJĀKĀ WIDĀ en SOEWIDĀ.

17. Deze en andere trouw geblevene grooten zijn vóór den Vorst vergaderd. De *Patih* DĀNĀ SRĀJĀ doet verslag van den gevaarlijken toestand des rijks. De geest van oproer wint allerwege veld; de grensplaatsen zijn grootendeels in de magt van DJĀJĀ SENGĀRĀ, die bij de hoofden een gunstig onthaal vindt, en gereed is, om, met hunne ondersteuning, de hoofdplaats te omsingelen.

22. De Vorst erkent zijne schuld aan de rampen des rijks, en wil die boeten, door met den *Patih* en de overige rijks-grooten ten hemel op te varen¹. Hij verwisselt zijn' naam met dien van KĀLĀ SOERJĀ, geeft aan zijn' *Patih* den naam KĀLĀ TJĀKRĀ, en verwisselt ook die van zijne overige volgelingen. Na volbragte boete zal hij, in eene nieuwe incarnatie, ten strijde terugkeeren. MENDANG KAMOELAN moet intusschen, naar de beschikking der Goden, in eene woesteniĳ veranderd worden. In 's vaders afwezigheid moet dus SOEBRĀTĀ, onder de hoede zijner oudere broeders, dienst zoeken bij 's Vorsten neef, den Vorst van *Mādĵā-pahit*. De *pānākawan's* KĀLĀ BOEMI² en KĀLĀ BAJOE worden mede achter gelaten, om 's Vorsten zoon te bewaken.

¹ Die *hemelvaart tot boete* verliest den schijn van tegenstrijdigheid, wanneer men daarbij niet aan een verheerlijkt opgaan in 't verblijf der Godheid, maar aan een' tijdelijken dood, aan een' afstand van aardse magt en voorregten denkt, gelijk hier en elders in de geschiedenis van DJĀJĀ LENKĀRĀ blijkbaar de bedoeling is. Overigens vindt men 't beginsel der zelfkastijding voor de zoogenaamde boetelingen of kluizenaars (*tāpā*-plegers) der Javaansche letterkunde dikwijls op eene verwonderlijke wijze uit het oog verloren, en hunne hermitages als prachtige en welbevolkte lustverblijven geschilderd. Is het ook onzen monniken en eremieten wel altijd gelukt, 's menschen natuurlijke neiging tot geluk, naar den wil hunner dweepzieke voorgangers, in tegengestelde rigting te dwingen?

² KĀLĀ BOEMI schijnt dezelfde te zijn, die later doorgaans SEMAR genoemd wordt. Deze Komische personaadje, dien men den SANCHO PANSA der Javaansche riddertijden, of, met meer regt misschien, den PIERROT van 't Javaansch tooneel zou kunnen noemen,

38. De Koningin TJĀNDRĀ LĀTĀ is in de *Witānā* gezeten met hare dienstmaagden. — Haar kostuum. — Zij vraagt de *Emban SINGARSĀ* naar de reden van 't aanhoudend geweest van 's Vorsten zuster TJĀNDRĀ SWĀRĀ. De *Emban* betuigt hare onkunde. De Vorstin geeft hare vrees te kennen voor de onheilen, die 't rijk bedreigen door het zondig gedrag van den Vorst. Allerlei teekenen schijnen rampen te voorspellen: veelvuldige aardbevingen, weêrlicht, regenbogen, ontijdige regens, staartsterren, ravengekras, afval van rijksgrooten, enz.

44. Terwijl zij spreekt, komt de Vorst binnen, en deelt haar 't voornemen mede, om met haar ten hemel te varen. Zij verklaart zich bereid, om lief en leed met hem te deelen, maar vraagt naar de oorzaak van 't plotseling verval zijner vroeger ongeschondene heerschappij. — “Hoe kunt ‘gij dat vragen?” is 't antwoord, “het is de onveranderlijke wil der Godheid, die zich thans aan mij openbaart. De mij toebeschikte tijd is verlopen, en die afvallige *mantri's* zijn slechts werktuigen in de hand van den Almagtige. Niet zij, zuster, zijn in staat, om mijne regering ten val te brengen; slechts de Godheid is het, die mij verdelgen kan, en die eindigen zal, met mij te verheerlijken.”

57. DJAJĀ LENKĀRĀ voert vervolgens zijne gemalin met zich naar bed, en maakt haar nader bekend met zijn voornemen, om met haar en zijne zuster ten hemel te varen. Terwijl hij zijn' wil aan TJĀNDRĀ LĀTĀ volbrengt, voeren de dienende vrouwen, LOENGING SIH en SINGARSĀ, een spottend gesprek over 't langdurig mingenot van hare meesters en over de niterlijke schoonheden van den Vorst.

wordt in de *Wajang Poerwā* (tooneelvoorstellingen uit den ouden tijd) reeds bij 't vroegste voorgeslacht der *Pandāwā's* als een stokoud grijsaard voorgesteld, en volgt, eeuw in eeuw in, als paedagoog, als trouw bediende en geheim raadsman, de voornaamste personen van dien heldenstam. Zijne betrekking tot het geslacht van DJAJĀ LENKĀRĀ leidt tot het vermoeden, dat deze door de overlevering als een nazaat der *Pandāwā's* beschouwd wordt.

een waterpaviljoen gezeten, waar hij haar onderrigt omtrent het voornemen van zijn' vader, de aanstaande verwoesting van *Mendang Kamoelan* en de hem aanbevolene dienstbaarheid bij den Vorst van *Mādja-pahit*. Zij verklaart zich bereid, om hem overal te volgen; hij betuigt haar zijne wederkeerige trouw, en voert haar mede naar bed.

17. 's Vorsten zuster TJĀNDRĀ SWĀRĀ ligt op hare slaapstede erbarmelijk te weenen. — Haar kostuum en hare schoonheid: zij is als eene nedergedaalde *Widādari*, als de maan in een' vrouwe rok ¹, hare stem zoeter dan honig, hare kuiten als omgekeerd *poedak* ². Uit wanhoop wil zij de handen aan zich zelve slaan, maar wordt, op 's Vorsten last, dag en nacht zorgvuldig bewaakt door BAJAN, SOEGANDIKĀ, TJONDONG, SANGGIT en andere dienende vrouwen, die alle wapenen van haar verwijderd houden. Reeds heeft zij in hare razernij alle omringende voorwerpen vernield, en smeekt vruchteloos om een' dolk. BAJAN, door SANGGIT ondervraagd over de reden van die wanhoop, verhaalt haar in 't geheim den gruwel, door den Vorst aan zijne zuster gepleegd. Hij had niemand bij zich dan KĀLĀ BOEMI en KĀLĀ BAJOE, toen hij door dezen de Prinses liet ontbieden, om haar in 't geheim te onderhouden. Alleen zij, BAJAN, had hare meesteres vergezeld. De Vorst was begonnen, met haar een raadsel op te geven, en had haar na de oplossing daarvan, eerst bedektelijk, maar vervolgens ondubbelzinnig, zijn' misdadigen en vruchteloos bestreden hartstogt bekend. Zij had

¹ De maan is in de Javaansche poëzij een gewoon beeld van menschelijke, inzonderheid van vrouwelijke schoonheid. Bij de voor onze ooren weinig streelende vergelijking van TJĀNDRĀ SWĀRĀ met *de maan in een vrouwerok* (*sir woelan tinapian*) ligt geen ander denkbeeld ten grondslag dan dat van eene schoonheid, aan die der maan gelijk, maar onder vrouwelijk gewaad, d. i. door eene vrouw ten toon gespreid. Noch de wanstaltige voorstelling van de werkelijke maan met een' sarong om 't lijf, noch, wat men ligter vermoeden zou, eenige personificatie van dat hemellicht in de gedaante eener vrouwelijke godheid moet hier ondersteld worden. De Hindoesche mythologie stelt den Maan-god doorgaans mannelijk voor, en de Javaansche HGANG SASĀNKĀ schijnt evenmin ooit als eene Godin te worden opgevat.

² *Poedak* is de bloem van den *pandan* of wilden ananas. Onderste boven nederhangende, vormt zij in 't oog der Javaansche dichters het beeld van eene welgevormde kuit, of van het been van de knie tot den enkel.

toen willen vlugten, maar was door den Vorst teruggehouden en met geweld onteerd; en 't is uit afschuw van de gepleegde bloedschande, dat zij zich thans 't leven benemen wil.

26. Inmiddels komt de Vorst binnen; — zijn kostuum; — hij deelt aan zijne zuster de onheilen mede, die hem als straf voor zijn vergriep door de Godheid worden toegezonden, en wenscht, dat de beminde in eene volgende incarnatie hem geheel moge toebehooren. Zij verzekert hem van hare voortdurende gehechtheid, en smeekt slechts spoedig door hem naar den hemel te worden medegevoerd, opdat zij verlost worde van hare schande; want zij kan den aanblik harer medemenschen niet langer verdragen. — Zij beschildert vervolgens zijn voorhoofd voor den uittogt op den volgenden dag, waarna zij, op zijn verzoek, de *gamelan* bespeelt: de voorbijgangers luisteren met opgetogenheid naar haar gezang, de vogels houden stand in hunne vlugt, het water in zijn' stroom, om de liefelijke toonen te hooren.

46. De koningin wordt ontboden, en met hare dochter RADÈN PAMBAJOEN minzaam door 's Vorsten zuster ontvangen.

III.

1. De *Adipati* DJĀJĀ SENGĀRĀ is met zijn vrouw MAHÉSŴĀRĀ en met zijn' bondgenoot DJĀJĀ SAMOEDRĀ bijeen. MAHÉSŴĀRĀ bevestigt de uitspraak van BRAMĀNĀ SEKTI omtrent het uitstel, door de Godheid aan den Vorst verleend, en herinnert haar' man, dat de *aksĀrĀ's* zich thans anders voordoen dan vroeger, weshalve zij aandringt op uitstel der vijandelijkheden, tot 's Vorsten noodlot zal vervuld zijn. De *Adipati* ziet zelf de noodzakelijkheid in, om de volle maan af te wachten, en wanhoopt aan den uitslag des strijds, wanneer die door den Vorst vroeger mogt worden aangevangen. DJĀJĀ SAMOEDRĀ raadt hem, door tusschenkomst eener schoone vrouw den Vorst te bewegen tot uitstel der vijandelijkheden, en beider keus valt tot dat einde op MAHÉSŴĀRĀ, welke diensvolgens wordt gelast het vermogen harer bekoorlijkheden op den Vorst te beproeven, en zelfs tot het uiterste zijn' hartstogt te voldoen. Zij voelt zich door die zending

beledigd, en neemt de wijk naar haar slaapvertrek. De *Adipati* volgt haar, en houdt haar voor, dat van hare gehoorzaamheid het behoud van haar' echtgenoot en van al zijne bloedverwanten afhangt, voor wie een vroegtijdige oorlog buiten twijfel noodlottig worden zou. Tevens ontvangt zij de plegtige verzekering, dat het overspel haar nimmer zal verweten worden, en ten laaste onderwerpt zij zich aan de begeerte van haar' man. 27. Zij vertrekt met 40 vrouwen, en ontmoet op weg SEMAR en eenige andere volgelingen van den Vorst, die in gesprek zijn over de veranderde *aksára's* en 't uitstel van 's Vorsten levenseinde, door de voorbede van SEMAR verworven. 35. MAHÉSWARA zendt hun hare bediende (*Emban*) GRAHITA te gemoet, en treedt daarop zelve met hen in onderhoud, verzoekende bij den Vorst te worden aangemeld, onder voorwendsel, van zich aan den afval van haar' man niet te willen medepligtig maken, en daarom zich aan 's Vorsten dienst te komen verbinden. 42. Na eenige bedekte toespelingen op de verdachte trouw van haar aanbod gaat SEMAR den Vorst daarvan onderrigten, maar hem tevens voor de door hem vermoede bedoelingen der bezoekster waarschuwen. De Vorst weigert haar te ontvangen, vreezende zich door overspel nieuwe straffen van de Godheid op den hals te halen; maar SEMAR weet die gewetensbezwaren weg te nemen, verklaart zich zelf voor de gevolgen verantwoordelijk te stellen, en op zijn' raad wordt MAHÉSWARA vóór den Vorst geroepen. Hij houdt zich onkundig omtrent haar oogmerken, en vraagt, of zij door haar' echtgenoot tot hem gezonden is.

 IV.

1. MAHÉSWARA verhaalt dezelfde fabel omtrent haar afschuw van den afval van haar man, en laat zich door den Vorst naar zijne slaapstede meêvoeren. Terwijl daar 't overspel voltrokken wordt, onderhouden zich de dienende vrouwen over 's Vorsten verkeer met MAHÉSWARA. 18. SEMAR vraagt *Emban* GRAHITA naar den aard der zending van hare meesteres; zij houdt staande, dat deze uit eigene beweging haar' man verlaten heeft, maar wordt tot straf voor haar' logen door SEMAR's wondermagt met lamheid ge-

slagen, en niet eer door zijne voorbede genezen, dan na hare schuld bekend te hebben en zich ten bijslaap aan hem te hebben overgegeven.

30. MAHÉSWÁRÁ aan 's Vorsten wellust voldoening hebbende gegeven, vraagt tot loon daarvoor de belofte, dat hij den strijd niet vóór de naderende volle maan zal aanvagen. Hij verklaart zich daartoe persoonlijk bereid, maar kan niet instaan voor de bedoelingen zijner aanhangers. Op haar' aandrang belooft hij echter ook aan hen de noodige bevelen te zullen geven, 37. waarna hij haar naar 't bad geleidt, en beiden elkander kleeden en tooijen. — 41. SEMAR wordt bij den Vorst ontboden, en met de afgeëischte toezegging bekend gemaakt. Hij geeft den Vorst heimelijk den raad, om die belofte, voor zoo veel zijn' persoon aangaat, gestand te doen, en den oorlog slechts door zijn' zoon te doen voeren. 44. De Vorst verlaat MAHÉSWÁRÁ voor eene korte poos om TJÁNDRÁ SWÁRÁ te bezoeken.

V.

1. TJÁNDRÁ SWÁRÁ is gekleed en getooid, en vraagt hare dienstmaagd BAJAN naar den Vorst. Zij wordt door haar bekend gemaakt met de komst van MAHÉSWÔRÓ, die, zegt zij, haar' echtgenoot verlaten had, om zich den Vorst te komen aanbieden, en met dezen den afgeloopen nacht in overspelige omarming had doorgebracht. 13. TJÁNDRÁ SWÁRÁ beklagt zich over het telkens buitensporiger gedrag van haar broeder; en terwijl BAJAN haar tracht te bevredigen, 16. komt de Vorst zelf binnen met SEMAR. Hij verwittigt zijne zuster van zijn voornemen, om den krijg en de hemelvaart uit te stellen, waarop zij in wanhoop de bloemen van haar hoofd wegwerpt en haar gordel van een scheurt. SEMAR tracht haar gerust te stellen, door de verzekering, dat het uitstel zich slechts tot de eerstkomende volle maan uitstrekt, omdat de tegenwoordige dag onheilspellend is; hij biedt haar ververschingen aan, en vraagt, of hij haar' broeder den Vorst niet moet noodigen, daaraan deel te nemen, maar zij antwoordt: "Ik heb geen broeder!"

25. De Vorst zendt de dienstmaagd SANGGIT naar de Koningin, om haar

te ontbieden. Deze is gezeten onder een' *Nāgā-sari* boom, met hare dochter, die thans de jaren der huwbaarheid bereikt heeft. De Vorstin vraagt naar haar gemaal, de dienstmaagd SINGARSĀ doet ook haar 't verhaal van 's Vorsten overspel met MAHĒSWĀRĀ, waarop weder klagten en verwijtingen volgen. 33. Intusschen komt SANGGIT haar 's Vorsten boodschap overbrengen, en geleidt haar naar 't verblijf van TJĀNDRĀ SWĀRĀ bij den Vorst.

De Vorstin vraagt haar' gemaal met ironische scherts naar zijne gast, en hij verklaart, haar in den *kambang*¹ te hebben gelaten.

37. De Vorst laat vervolgens door KĀLĀ BĀJOE zijne zonen en de verdere familie bijeen roepen, en beveelt de *Radēns* SOEBRĀTĀ, PARIDJĀKĀ en DJĀKĀ WIDĀ om bij den op handen zijnden strijd uit te rukken, met aanbeveling om zich aanvankelijk tot de verdelging van *Mendang Alit* te bepalen, en den strijd met flaaauwheid te voeren, ten einde den vijand tot overmoed uit te lokken. 43. Na die schikking wordt het overig gedeelte van den dag met feestvieren, eten, drinken en beraadslagen over den voorgenomen' strijd doorgebracht.

45. MAHĒSWĀRĀ voelt door haar' omgang met den Vorst de liefde voor haar' echtgenoot verflaauwen, en vindt naauwelijks nog een gewetensbezwaaar in 't schenden van de huwelijksstrouw, trachtende hare zelfverwijten met ijdele redeneringen tot zwijgen te brengen. GRAHITĀ vraagt, wat zij nu verder voornemens is te doen, daar hare zending volbragt is, en de Vorst, met versmading van haar verzoek, zich nu reeds tot onverwijlden strijd gereed maakt, die doodelijk voor haar' echtgenoot worden zal, terwijl zij intusschen aan 's Vorsten wellust ten prooi zal blijven. Zij antwoordt, niets anders te kunnen doen, dan 't uitdrukkelijk verlangen van haar' echtgenoot na te komen, door zich zonder terughouding aan den Vorst te onderwerpen. 50. Middelerwijl komt deze zelf terug, en neemt MAHĒSWĀRĀ mede naar bed.

51. SEMAR volgt den Vorst, en zoekt GRAHITĀ, die tusschen de dienstmaagden verscholen is. Hij verlangt dat zij, als zijne gade, hem worde uitgeleverd, dreigende anders aan al de vrouwen een voor een zijne lusten

¹ *Kambang*, ook *jāsā kambang* of *balé kambang*, is eene soort van waterpriel of paviljoen.

te boeten. GRAHITĀ wordt daarop door de andere vrouwen genoodzaakt, zich aan SEMAR over te geven.

53. De Radèn SOEBRĀTĀ rust zich tegen den volgenden morgen ten strijde uit, en zegt zijne vrouw vaarwel. Zij wil hem vergezellen, om met hem te leven of te sterven, en laat zich noode hier van afbrengen. Zij geleidt hem nochtans naar de *paseban*, waar zijn volk met de andere prinsen geschaard staat. Hij stijgt te paard, en gaat met de troepen op weg, door haar met de oogen gevolgd. De krijgslieden betuigen om strijd hunne verontwaardiging en verbittering tegen de muitelingen.

VI.

1. Bij de opkomst der zon hebben de koninklijke troepen *Mendang-Alt* bereikt. De *Toemenggoeng* DJAJĀ KOEMĀLĀ, die deze plaats voor de opstandelingen bewaarde, had, vertrouwend op den uitslag der zending van MAHĒSWĀRĀ nog geen' aanval verwacht. Hij heeft geen' tijd, zijn volk ten strijde te scharen; de aanvallers willen geen geregeld gevecht aannemen, maar steken een der huizen in brand, waarop zich weldra 't vuur verspreidt. De opstandelingen doen een' uitval, maar worden met groot verlies teruggeslagen. De *Toemenggoeng* rukt daarop te paard, aan 't hoofd van 200 volgelingen, uit; men ontwijkt hem, maar doodt velen van zijn volk. De *mang* SAGOENĀ alleen biedt den *Toemenggoeng* zelven 't hoofd, maar staat op het punt van het onderspit te delven. De zoon des Konings, SOEWIDĀ, komt hem te hulp; de *Toemenggoeng* verdedigt zich met wanhoop, en heeft reeds twee krissen stomp gestooten, als zijn paard bezwijkt, en hij ten gevolge van den val gedood wordt. Zijn volk neemt de vlugt naar *Mendang Agoeng*. 7. Evenzoo verloop en achtereenvolgens de benden van GOĒSTI WITJĀRĀ en WOEGAN WIDJĀJĀ na den dood hunner aanvoerders, en de plaats wordt geheel verdelgd.

De *Adipati* DJAJĀ SENGĀRĀ begon reeds berouw te gevoelen over de zending zijner vrouw, toen eene dienstmaagd vóór hem verscheen, en hem kennis gaf, dat MAHĒSWĀRĀ zich in 's Vorsten armen had overgegeven, maar

daarentegen de vereischte toezegging van uitstel verkregen. Op dit berigt trekt de *Adipati* zelf ten strijde. BRAMĀNĀ SEKTI was reeds naar over zee teruggekeerd, SANG HJANG BOEDJĀKĀ gestorven, en zijne ziel in den Vorst van *Noesā KantjĀnā* overgegaan.

12. De aankomst van den *Adipati* met de zijnen vernieuwt den strijd. DJĀJĀ SAMOEDRĀ velt verscheidenen van de aanvoeders der Vorstelijke troepen, onderanderen *Demang SAGOENĀ*, *Ngabèhi SATĀMĀ*, *RĀNGGĀ SATĀTĀ* en *ARJĀ WALALAT LABATI*. 18. Nu nadert *Radèn SOEWIDĀ*, de muitelingen brengen hulde aan zijn' vorstelijken rang, en wijken achteruit. Maar één hunner, *Demang KOELĀLĀTĀ* wordt door den Prins gegrepen en gedood, en daarop vallen allen gezamenlijk op hem aan.

20. De *Radèn* PARIDJĀKĀ, DJĀKĀ WIDĀ en SOEBRĀTĀ komen hun' broeder te hulp, en in een' hevigen strijd worden vele opstandelingen gedood.

22. De Prinsen zenden intusschen berigt van hun' gevaarlijken toestand aan den Vorst, die daarop zelf met al de zijnen ten strijde trekt. KĀLĀ BAJOE draagt het vaandel, dat zwart is met wit afgezet. Er ontstaat een hevig gevecht, waarin DJĀJĀ SAMOEDRĀ en vele andere belhamels, onder anderen RĀDJĀ GOENDĀLĀ, DANOE REDJĀ en DJOEROE PANGALASAN sneuvelen.

28. De *Adipati* trekt in persoon den Vorst te gemoet, die de omringende manschappen doet ter zijde staan, om zelf den hoofdmuiter te bestrijden. Deze wil hem een' steek met de piek toebrengen, maar de Vorst grijpt de piek, trekt hem naar zich toe, en werpt hem met een' slag van den steel zijner lans op veertig vademens afstands van zijn paard, zoodat hij dood nedervalt. Het lijk verdwijnt echter terstond, tot loon der standvastige boete van den *Adipati*.

31. De Vorst keert nu met de *SentĀnā's* naar den *Kraton* terug. De Koningin komt hem hare opwachting maken met hare vrouwen, en laat, op 's Vorsten bevel, ook MAHĒSWĀRĀ ontbieden. Deze, door den Vorst verwittigd van den dood van haar' echtgenoot, stort in eene laatste opwelling van huwelijksliefde een' vloed van tranen, ofschoon werkelijk de Vorst haar nader aan 't hart ligt dan de overledene. De Koning wordt met haar be-
gaan, neemt ze bij de hand, laat ze naast zich nederzitten, en vraagt: "Gij
"hadt hem dan zeer lief?" "Als ik hem werkelijk had lief gehad, zou ik
"hem in den dood volgen. Ik ween uit aandoening, niet uit liefde. Alleen

“op U is mijne hoop gevestigd!” De Vorst tracht haar te troosten en er worden ververschingen voorgediend.

37. De nacht der volle maan is nu daar, en de tijd van 's Vorsten hemelvaart nadert. Hij reinigt en tooit zich, en de Vorstin benevens zijne zuster en zijne verdere bloedverwanten volgen zijn voorbeeld. 39. Hij roept ze allen bijeen om zijn' uitersten wil te vernemen, en beveelt hun trouwe gehoorzaamheid jegens 't bestuur van KĀLĀ BOEMI (SEMAR) en KĀLĀ BAJOE aan. 40. Hij stijgt vervolgens met zijne vrouw, zijne zuster en verdere bloedverwanten (*Kadéjan*) in 't bidhuis, vanwaar hij, na 't strooijen van wierook, met hen allen verdwijnt en slechts zijne kinderen achterlaat.

41. KĀLĀ BOEMI rigt onder 't bidhuis een' brandstapel aan, de vrouwen der *Kadéjan*, BAJAN, SOEGANDI, TĴONDONG, SANGGIT, SINGARSĀ, LOENGING SIH stijgen er op, en doorsteken zich met de krissen. Allen worden gezamenlijk door 't vuur verteerd, en hare zielen volgen die des Vorsten.

42. De RADĒN PAMBAJOEN wenschte mede met haren vader te sterven, maar 't wordt haar niet toegestaan, en in hare wanhoop verandert zij in eene groote slang.

44. MAHĒSWĀRĀ beneemt zich 't leven met de kris en verdwijnt; hare ziel volgt den *Adipati*, ofschoon zij zich uit verlangen naar den Vorst had te kort gedaan, maar later zou zij met dezen hereenigd worden, die alleen haar hart vervulde.

46. *Radĕn* SOEBRĀTĀ verlaat het vaderlijk rijk met zijne vrouw en broeders, verzegeld door KĀLĀ BOEMI en K. BAJOE, en 800 getrouwen, benevens een 200-tal vrouwelijke bedienden, terwijl andere inwoners naar hunne bloedverwanten vlugten, en alleen de slang (*Radĕn* PAMBAJOEN) den verlaten kraton bewaken blijft.

48. De Prinsen trekken voort naar 't zeestrand, brengen daar in drie dagen tijds eene vloot in gereedheid, en schepen zich met al de hunnen in. Na eene zeereis van zeven dagen bereiken zij *GarodĀ* (in *MĀdjĀ-pahit?*), en varen de rivier op tot *Mangari*, waar zij aan land gaan.

49. De Vorst van *MĀdjĀ-pahit* is te midden van zijn hof gezeten, door al zijne onderhoorigen omstuwd.

VII.

1. Vooraan zit de *Patih* SOENDJALI, verder 's Vorsten zoon, *Radèn TÉDANKARÁ*, en verscheidene andere aanzienlijken. Het onderwerp der beraadslagingen is de opstand van LEMBOE SOERANGGANA, *Toemenggoeng* van *Djeng-gála*. De *Patih*, door den Vorst geraadpleegd, dringt aan op onmiddellijk bedwang des opstands, die zich anders weldra over 't gansche land zal uitstrekken, "als eene vuurvonk, die, niet tijdig gebluscht, een geheel bosch in "brand zet." De *Radèn* biedt zich aan tot uitvoerder van dien maatregel, en wordt door den Vorst gemagtigd tot verzameling der gewapende magt.

7. Intusschen is SOEBRATA, met KALA BOEMI, K. BAJOE en twintig man genaderd, en heeft zich achter den *patih* nedergezet. De Vorst vraagt: wie de vreemdeling is. De *patih* antwoordt: "De zoon van den Koning van "*Mendang Kamoelan*." "Als dat zoo is," zegt de Vorst tot SOEBRATA, "kom dan nader. Brengt gij eene boodschap van uw' vader?" — "Neen, "hij is dood, maar zijn uiterste wil was, dat ik u zou gaan dienen. Het "rijk van *Mendang Kamoelan* is geheel verlaten; niemand durft er blijven, "uit vrees voor de groote slang, die den *kraton* bewaakt." — De Vorst weent over den dood zijns zwagers¹, dien hij genegen was, en met wien hij dikwijls geschenken gewisseld had. Hij vraagt den Prins: "Hoe zijt "gij hier gekomen?" — "Over zee, in zeven dagen tijds." — "Mijn zoon!" zegt de Vorst tot TÉDANKARÁ: "deze is uw achterneef, uwe moeder is eene "eigene nicht van zijn' vader. Gij, neef, moet bij mijn' zoon uw' intrek "nemen!"

15. De Prinsen begeven zich gezamenlijk naar de woning van TÉDANKARÁ, en zetten zich naast elkander neêr. TÉDANKARÁ zegt: "Ik moet "u waarschuwen, dat gij hier als te midden van een groot woud (in een "door oproer verontrust land?) zijt. — Verder moet gij weten, dat ik nog "niet getrouwd ben." — "Waarom niet?" — "Omdat mijn hart nog niet

¹ *Zwager*: voor *aangetrouwde neef*, even als *broeder* voor *volle neef*, *vader* voor *oom*, enz.

“getroffen is. — Morgen ga ik ten strijde, om 't oproerige *Djenggâlâ* tot “onderwerping te brengen. Blijf gij hier, en beschouw mijn huis als 't “uwe.” — “Veel dank voor uwe welwillendheid, maar ik wil u ten oorlog “vergezellen.” — “Doe dat niet, dit zou stof tot kwaadsprekendheid (tegen “mij als uw' gastheer?) geven. Gij komt hier op last van uw' vader, “wiens bevelen, zegt men, niet straffeloos overtreden worden, en hij zou “'t u zeker niet vergund hebben.” — Spreek zoo niet! Indien ik nog te “*Mendang Kamoelan* was, en uwe ongelegenheid vernam, zou ik u even- “zeer zijn te hulp gekomen.” — “Gij zijt van nu af aan mijn eenige broe- “der!” zegt TĒDJANKĀRĀ getroffen, en laat zijn *Patih* SOENDJĀJĀ, den zoon van SOENDJALI, roepen.

26. Deze, verschenen zijnde, wordt door TĒDJANKĀRĀ met den voorge-
nomen' krijgstogt en met het onveranderlijk voornemen van SOEBRĀTĀ tot
declneming bekend gemaakt, en gelast, tegen den volgenden morgen de
noodige toebereidselen te maken, maar acht zich verplicht, eerst 's Vorsten
toestemming in te roepen. 28. Een 40tal mannen komen van wege den
Vorst den Prinsen ververschingen aanbieden, en noodigen hen, na 't ge-
bruiken daarvan vóór de Vorstin te verschijnen, die haar' neef wenscht te
verwelkomen. Na 't vertrek der boden worden de Prinsen door SOENDJĀJĀ
verwittigd, dat de aanhang der oproerlingen veld wint, en dat onder an-
deren ARĀ SINGĀ SARI, de *Toemenggoeng* van *Mamenang*¹ en GADJAH OERA-
WAN² verraderlijke oogmerken koesteren. SOEBRĀTĀ raadt, die beschuldi-

¹ *Mamenang* schijnt, even als *Dâhâ*, een oude naam van het tegenwoordig gewest *Kadiri* te zijn: alle drie worden in dit werk als synoniem met elkaar verwisseld.

² Tusschen de namen van GADJAH OERAWAN, GADJAH IRAWAN, RĀDJĀ IRAWAN, DJĀJĀ IRAWAN, DJĀJĀ OERAWAN, heerscht in den loop des verhaals eene verwarring, waarvoor ik voor als nog geene oplossing weet, daar ze op de eene plaats even ontwijfelbaar aan denzelfden persoon, als elders aan verschillende, ten minste aan twee, schijnen te behooren. De ontzettende menigte handelende personen geeft in de Javaansche verhalen, vooral in die van grooten omvang, veeltijds aanleiding tot onnaauwkeurigheid in hunne onderscheiding; en daar bovendien de dichters er behagen in vinden, om elk hunner hoofdpersonen met een aantal namen en bijnamen te versieren, zonder zich altijd verplicht te achten, van de daaruit ontstaande verwisseling, hoe willekeurig ook, rekenschap te geven, moet de lezer niet zelden zijne toevlugt nemen tot bloote gissingen om-

ging niet zonder nader bewijs aan te nemen, maar de verdachten in den strijd vooraan te plaatsen, ten einde zich omtrent hunne bedoelingen te verzekeren.

34. Het overig gedeelte van den dag wordt met muziek en zang doorgebracht, waarna de twee *Radens* zich naar den Vorst begeven.

36. Het verhaal wendt zich tot LEMBOE SOERANGGANA, den oproerigen *Toemengoeng* van *Djenggala*. Wraakzucht over den overspeligen omgang van *Radèn Tédjankara* met zijne vrouw MAHERARAS heeft hem tot afval verleid.

37. Hij onthaalt zijne voornaamste aanhangers, die hem trouw tot den dood hebben gezworen.

38. Er komen drie afgezanten, van wege ARJA SINGA SARI, RADJA IRWAN en den *Toemengoeng* van *Mamenang*, met berigt van den voorgenomen' veldtogt der koninklijke troepen onder aanvoering van 's Vorsten zoon.

41. SOERANGGANA verklaart, hun zelf te zullen tegentrekken, waarna de gezanten, met nieuwe kleederen verrijkt, terugkeeren, en het volk ten strijde wordt toegerust. Vervolgens wordt het gastmaal met nieuwe luidruchtigheid voortgezet.

43. MAHERARAS, de schoone gemalin van SOERANGGANA, is met hare vrouwen bijeengezeten, en vraagt naar haar' man. De *Emban BRAMINTA* zegt, dat hij met de hoofden feestviert, en dat het volk ten strijde gereed staat, tengevolge 't berigt, door de gezanten aangebragt. MAHERARAS wenscht heimelijk de overwinning aan den Prins, die haar herhaaldelijk gezworen heeft, nimmer met eene andere dan haar te huwen. Zij vraagt aan BRAMINTA, wat de *Toemengoeng* voor heeft, en krijgt ten antwoord, dat hij zelf de wapenen wil opvatten.

49. Op dat oogenblik komt SOERANGGANA binnen, neemt naast zijne vrouw plaats en herhaalt dezelfde berigten.

50. Eene bediende komt zeggen, dat *Radèn GADJAH IRWAN* van *Sidajoe* de oudere broeder van den *Toemengoeng*, buiten staat, en toegang verzoekt.

trent den persoon, die met den nieuwen naam bedoeld wordt. Geene dezer eigenaardigheden geeft intusschen voldoende verklaring omtrent de verhouding tusschen GADJAH OERAWAN, G. IRWAN ENZ. Welligt is hier de leer der zielsverhuizing in 't spel, die in dit verhaal, gelijk in menig ander gewrocht der Javaansche poëzij, tot in de buitensporigste uitersten gedreven wordt.

Hij wordt binnengeroepen, en antwoordt op de vragen zijns broeders, dat hij de reis in één' dag heeft afgelegd, en dat het vijandelijk heir ongeveer 100,000 man bedraagt. SOERANGGANA wenscht zijne vrouw spottend geluk met de ontwijfelbare zege van haar minnaar, die zelf de koninklijke troepen aanvoert. — "Mijne krijgsmagt," zegt hij, "is tegen de zijne als een "korrel zout in den oceaan; nogtans hangt de uitslag van den wil der Godheid af." — MAHERARAS verklaart, de overwinning aan haar' echtgenoot toe te wenschen, "maar 't is slechts een wensch van den mond, die geen "grond heeft in 't hart;" want dit is geheel vervuld van TEDJANKARA, die hare gunsten verworven had bij gelegenheid, dat zij haar' man op een huldebezoek ter hoofdplaats vergezelde.

58. GADJAH IRAWAN geeft de meening te kennen, dat onder de koninklijke troepen zich niemand bevindt, die hem 't hoofd kan bieden, dan de *Patih* SOENDJALI, DJAJA OERAWAN, ARJA SINGA SARI en de *Toemengoeng* van *Kadiri*. SOERANGGANA antwoordt, dat de drie laatsten zijne partij zijn toegevallen, en deelt tevens de berigten mede, hem zoo even door hunne gezanten aangebragt. GADJAH IRAWAN besluit daarop, in den nacht zelven naar de grenzen der hoofdplaats vooruit te trekken, en SOERANGGANA wil hem vergezellen.

63. Tot zonsondergang worden de feestelijkheden door de opstandelingen voortgezet.

64. TEDJANKARA is met de hoofden van zijn aanhang, SOENDJALI, DJAJA IRAWAN, den *Toemengoeng* van *Kadiri*, ARJA SINGA SARI en anderen, vergaderd; achter den Vorst zitten SOEBRATA en zijne broeders, benevens SEMAR en TOERAS¹. Hij vraagt den raad van SOENDJALI omtrent de te kiezen aanvoerders, en deze stelt daartoe DJAJA IRAWAN, ARJA SINGA SARI en den *Toemengoeng* van *Kadiri* voor, welke keuze eenparig wordt toegestemd.

72. Onder eten, drinken en allerlei vermakelijkheden, dans, zang en wapenspelen wordt de dag ten einde gebragt.

74. Omstreeks 3 uren 's nachts gaat men naar buiten, om zich tot den

¹ In TOERAS vermoed ik den persoon, die vroeger KALA BAJOE genoemd is, even als in SEMAR dien van KALA BOEMI.

krijgstogt gereed te maken. SOEBRATA kleedt zich in oorlogsgewaad, en neemt afscheid van zijne vrouw. Hij beveelt haar aan, voor hem te bid- den, dat hij verwinne of sterve. Zij verbindt zich, in 't laatste geval hem geen dag te overleven, en ziet hem weenend vertrekken.

Buitengekomen, vindt hij zijne broeders, benevens SEMAR en TOERAS, reeds strijdvaardig, aan 't hoofd van 800 man, van de onkwetsbare *Boeta-Rimante*. De krijgsalarm doet zich hooren.

83. TEDJANKARA dost zich in krijgsgewaad, en rijdt uit op een' olifant.

84. Aan den spits van den trein bevinden zich de *Patih's* SOENDJALI en SOENDJAJA te paard gezeten, achteraan SOEBRATA en zijne broeders, mede te paard, en gevolgd door SEMAR, terwijl TOERAS al zingende op een' ruïn¹ vooruit rijdt. Zij zijn reeds een eindwegs voortgerukt, als de zon opkomt.

VIII.

1. LEMBOE SOERANGGANA en GADJAH IRAWAN zijn des nachts met eenige manschappen uitgerukt, en brengen schrik en verwarring in de grenslanden van *Madjapahit*. Zij verbranden en plunderen de *dessa's*, en doen de inwoners naar alle kanten vlugten.

3. GADJAH REDJASA, een *djineman* (policie-dienaar, wachter) van *Madjapahit*, de grenslanden doorgaande, ontmoet overal weeklagende vlugtelingen, en vraagt, wat er gaande is. Men zegt hem, dat eene vijandelijke bende 't land afloopt, en, zijn' weg vervolgende, ontmoet hij de plunderaars, wier aanvoerders hij herkent. Hij keert daarop terug naar 't leger, en komt de drie aanvoerders der voorhoede, DJAJA IRAWAN, ARJA SINGA SARI en den *Toemengoeng* van *Mamenang* tegen. Hij geeft hun kennis van de aankomst der vijanden, maar in stede van zich ter verdediging gereed te maken, loopen zij met de hunnen tot de muiters over. GADJAH REDJASA van hun verraad overtuigd, vervolgt zijn weg, waarschuwt al de

¹ Ruinen en merries zijn bij den Javaan als rijbeesten weinig meer in achtung dan de ezels bij ons.

poenggawá's van *Mádjápahit*, die hij tegenkomt, en begeeft zich naar *Radèn Tédjankára*, om dien mede verslag te doen van zijne bevindingen.

12. Het krijgsvolk van *Mádjápahit* is reeds strijdvaardig. *Tédjankára*, door *GADJAH REDJASÁ* van 't gebeurde verwittigd, gelast zijn' *Patih LEMBOE SOENDJAJÁ*, om 't volk te doen uitrukken.

13. Een gedeelte der koninklijke troepen onder *BANJAK MÓDANG*, ontmoet op 't gebergte de benden van *Sidajoe*, en raakt met hen in gevecht. De opstandelingen verliezen veel volks. Een hunner, *RÁTÁ WÁNGSÁ*, stijgt van zijn paard, en werpt zich met de pick woedend op den vijand; maar hij wordt ingesloten, en door *BANJAK MÓDANG* eigenhandig gedood, waarop de overigen op de vlugt slaan.

19. *GADJAH IRAWAN* herzamelt de vlugtelingen, en doet *BANJAK MÓDANG* op zijne beurt met groot verlies wijken. *PETJAT TÁNDÁ* komt *BANJAK MÓDANG* te hulp, en valt op *GADJAH IRAWAN* aan, maar wordt door hem gedood.

25. Onder 't gejuich der muiters rukt de *Toemenggoeng* van *Kadiri* voorwaarts. *BANJAK PÁTRÁ*, van de zijde der koninklijke troepen, wil hem het hoofd bieden, maar ziet de zijnen wijken. Vruchteloos tracht hij den *Toemenggoeng* met de pick te treffen, en wordt zelf genoodzaakt, naar de achterhoede te vlugten. De *Toemenggoeng* volgt hem, terwijl *PANDJANG DJIWÁ* hem zijne lafhartige vlugt verwijt. "Inderdaad," antwoordt *BANJAK PÁTRÁ*, "ik wensch mijn leven te behouden. Zoo gij 't uwe niet telt, welnu neem "den strijd van mij over!" — "t Zij zoo," herneemt de ander: "geef wel "acht op 't geen ik ga uitrigten."

IX.

1. *PANDJANG DJIWÁ* valt aan op 't volk van *Kadiri*. Zij wachten hem af, en brengen de zijnen aan 't wijken. Hij bedreigt den *Toemenggoeng* met zijne lans, maar sterft door zijne hand.

4. De *Toemenggoeng* vervolgt zijne overwinning, en drijft achtereenvolgens *ARJÁ WIRÁSÁBÁ*, *ARJÁ MENGÁ* en *ARJÁ DJAPAN* met de hunnen op de vlugt.

6. Nu komt *Radèn* SOEWÉDÁ (elders *Soewidá*) te hulp, met 300 *Boetá Rinanté's*, houdt de overwinnaars staande, en brengt hun groote verliezen toe. Ongeveer 200 vijandelijke *loeraks* sneuvelen, terwijl geen der zijnen gewond wordt. De *Toemengoeng* van *Kadiri* valt den *Radèn* aan, maar wordt door hem nedergehouden.

8. De opstandelingen worden door schrik bevangen. ARJÁ SINGÁSARI, die de gelede ne verliezen wreken wil, komt met velen der zijnen om.

Radèn SOEWÉDÁ trekt op raad van SEMAR terug.

11. DJAJÁ IRAWAN voert de opstandelingen nogmaals ten strijde, en doodt vele vijanden. BANJAK MÓDANG zelf wordt, na eenigen tegenstand, tot wijken gebragt.

12. *Radèn* SOEBRÁTÁ zendt zijne broeders tegen de opstandelingen uit. Van dezen worden weder ongeveer 200 *loeraks* en veel volks gedood. GADJAH IRAWAN valt op de Prinsen aan. PARIDJÁKÁ wacht hem af. De eerste werpt zich met de lans op hem, maar de punt breekt er af. Hij trekt daarop de kris, maar PARIDJÁKÁ grijpt hem bij 't haar, en maakt hem af.

16. DJÁKÁ WIDÁ bevecht DJAJÁ IRAWAN met de lans. Nadat beider wapens verstompt zijn, grijpt de eerste zijn' vijand en slaat hem tegen een' boom te pletter.

De muiters slaan op de vlugt, terwijl 't volk van BANJAK MÓDANG zijne gelederen herstelt.

LEMBOE SOERANGGĀNĀ is nog met zijn hoofdleger op 't gebergte gevestigd, waar men zorgeloos feest viert. TĀTĀ GĀTRĀ, een der volgelingen van SOERANGGĀNĀ, waarschuwt hem, dat zijne broeders (bondgenooten?) van *Oerawan*, *Singásari* en *Mamenang* gesneuveld zijn. — "Welnu," antwoordt hij, "dat zijn de gewone kansen des oorlogs: de zwakkere moet met zijn "leven boeten." Zijne vrouw verwittigt hem intusschen, dat ook zijn broeder GADJAH IRAWAN het leven verloren heeft. Op dit berigt stijgt hij te paard, doet alarm slaan, en trekt met zijne bende van den berg af.

22. Bij de verschijning van SOERANGGĀNĀ op 't slagveld, stuiven de koninklijke troepen zonder slag of stoot uiteen; sommigen loopen tot den vijand over; alleen BANJAK MÓDANG en BANJAK PĀTRĀ houden stand.

24. BANJAK MÓDANG doodt ASTRĀ JOEDĀ, maar wordt aangevallen door TĀTĀ GĀTRĀ, en op de vlugt gedreven.

25. *Radèn* TĒDJANKĀRĀ komt den zijnen te hulp, en doet den vijand wijken.

26. SOERANGGĀNĀ stijgt van zijn paard, en dringt met de kris in de hand, al amokkend, tot nabij den *Radèn* door. Maar SOEBRĀTĀ gaat hem tegen, gevolgd door SEMAR en TOERAS. 28. "Wie zijt gij?" vraagt SOERANGGĀNĀ, "ik ken u niet." — "Juist," is 't antwoord, "ik ben een vreemdeling, en ik kom alleen, om uw hoofd te halen!" — SOERANGGĀNĀ valt aan, maar wordt opgevat, door de lucht gezwaaid, en tegen de grond te pletter geworpen. Zijn lijk verdwijnt terstond, tot loon voor gepleegde boete.

31. TĒDJANKĀRĀ stijgt af van zijn olifant, en zendt SOENDJĀJĀ naar *DjenggĀlĀ*, om den *Kraton* te plunderen, en schatten, vrouwen en kinderen weg te voeren. BANJAK PĀTRĀ wordt met denzelfden last naar *Sidajoe* gezonden, BANJAK MÓDANG naar *Oerawan*, ARJĀ MENGĀ naar *Kadiri*, ARJĀ DADALI naar *SingĀsari*.

34. TĒDJANKĀRĀ keert met SOEBRĀTĀ naar de stad terug.

X.

1. TĒDJANKĀRĀ en SOEBRĀTĀ vervoegen zich bij den Vorst, die den laatste de heerschappij over *DjenggĀlĀ* toewijst, en hem bovendien twee stel klederen en 100 schoone vrouwen geeft.

2. De twee prinsen keeren terug naar de woning van TĒDJANKĀRĀ, en nuttigen de daar gereed staande ververschingen.

3. TĒDJANKĀRĀ bekent aan SOEBRĀTĀ zijne liefde en misdadige betrekking tot MAHÉRASMI (of *Mahéraras*), de vrouw van den thans gesneuvelde opstandeling, en vraagt haar aan SOEBRĀTĀ voor zijn aandeel in den buit. SOEBRĀTĀ willigt het verzoek in, waarop zijn neef van zijn kant belooft, hem den volgenden dag bij zijn vertrek naar *DjenggĀlĀ* uitgeleide te doen, noodigende hem uit, om intusschen naar *Sidajoe*, *Kadiri*, *Oerawan* en *SingĀsari* te zenden, ten einde van de *Kratons*, en al wat er in is, bezit te nemen ¹.

¹ De dichter schijnt hier uit het oog te verliezen, dat voor de plundering der onderworpenen *Kratons* reeds gezorgd is. Zie boven, IX, 31.

6. De zon gaat onder. SOEBRĀTĀ begeeft zich naar zijne vrouw, en deelt haar mede, hoe hij meester van vijf geheele landstreken geworden is. 8. Hij doet vervolgens door SEMAR zijne broeders roepen, geeft hun 't zelfde be-
rigt, en belast SOEWIDĀ met de zending, om bezit te nemen van de *Kra-*
tons van *Singāsari*, *Kadiri* en *Oerawan*; zeggende, dat hij zelf naar *Djeng-*
gālĀ moet gaan, en van daar naar de verschillende landen zenden zal.

12. Tot diep in den nacht viert men feest. Om 3 uur 's nachts is ieder reisvaardig. SOEBRĀTĀ vertrekt, en wordt uitgeleid door TĒDJANKĀRĀ. In den voormiddag ontmoeten zij SOENDJĀĀ, die MAHĒRASMI en hare vrouwen in draagkoetsen gevankelijk aanvoert. TĒDJANKĀRĀ en SOEBRĀTĀ zetten zich neder. De eerste herhaalt zijn verzoek om MAHĒRASMI, en wil aan SOEBRĀTĀ al de andere vrouwen, benevens de goederen, laten, maar SOEBRĀTĀ staat hem al de vrouwen af, en laat alleen de goederen door SEMAR overnemen.

16. Terwijl SOEBRĀTĀ zijne reis vervolgt, stijgt TĒDJANKĀRĀ in de draag-
koets bij MAHĒRAS, en zij betuigen van weerszijden hunne vreugde over de hereeniging.

18. SOEBRĀTĀ komt met de zijnen des nachts in *DjenggālĀ*, en betreft de woning van SOERANGGĀNĀ; PARIDJĀKĀ die van TĀTĀ GATRĀ, DJĀKĀ WIDĀ die van TĀTRĀ RIMĀ, SOEWIDĀ die van ASTĀ MENGGĀLĀ.

20. KĀLĀ BĀJOE wordt met 100 man van *DjenggālĀ* naar SIDAJOE gezonden.

Na drie dagen geeft SOEBRĀTĀ aan elk zijner broeders 2000 man met de door dezen bewoonde dessa's, stelt van de *BoetĀ-RinantĒ's* veertig als *loerah's* aan, elk over honderd van 's Vorsten dienstplichtigen (*sikep dalem*), en wil aan SEMAR mede 2000 man afstaan; maar deze verzoekt in de plaats daarvan vier goede dessa's van 400 man (ieder?) met vrijdom van dienst, en KĀLĀ BĀJOE verkiest liever *pĀnĀkawan* te blijven.

24. Na eene halve maand komt SOEWIDĀ terug met de gevangenen van *Singāsari*, *Kadiri* en *Oerawan*. Van alle drie die plaatsen hebben de ver-
slagene hoofden vier dochters nagelaten, die door SOEBRĀTĀ met zijne drie
broeders gedeeld worden. Hij neemt de drie jongste dochters voor zich (zijnde
van *Singāsari* WISĀ MARTĀ, van *Mamenang* WISĀPATI; van *Oerawan* hier niet
genoemd). Van GADJAH OERAWAN zijn mede twee zoons gevankelijk mede-
gevoerd, die echter op weg naar *DjenggālĀ* amok gemaakt hebben, en door
SOEBRĀTĀ afgemaakt zijn.

29. KĀLĀ BĀJOE komt met gevangenen van *Sidajoe* terug, waaronder twee vrouwen van GADJAH OERAWAN. De oudste wordt gegeven aan KĀLĀ BĀJOE, de jongste aan SEMAR, die zich echter ongenegen verklaart om te huwen.

31. Na 20 jaren zijn uit deze huwelijken verscheidene kinderen geboren (welke, tot gemak van den lezer, met eenige vroeger en later vermelde personen op de nevenstaande tabel vereenigd zijn ¹).

XI.

1. De Vorst van *Mādĵāpahit* heeft bij PANDAN SARI eene dochter TĒDJĀ SWĀRĀ (elders TĒDJĀ SWARI) van uitstekende schoonheid, om wier hand vele vorsten en grooten vergeefs hebben gedongen.

4. De Vorst is vergaderd met zijne onderhoorigen, met zijne dochter nevens zich, en doet TĒDJANKĀRĀ, SOENDJALI, BANJAK MÓDANG en BANJAK PĀTRĀ vóór zich ontbieden. Hij legt de regering af in handen van zijn' zoon TĒDJANKĀRĀ, neemt met PANDAN SARI van de aanwezigen afscheid, om zich ter hemelvaart te bereiden, en gelast den *Patih* SOENDJALI, na gelijken afstand van zijn ambt ten behoeve van zijn' zoon SOENDJĀĀ, hem te vergezellen. BANJAK MÓDANG en B. PĀTRĀ worden uitgezonden, om 's Vorsten wil ter algemeene kennis te brengen, waarna hij met PANDAN SARI, door SOENDJALI en diens huisvrouw gevolgd, zich in 't bidhuis afzondert, en ten hemel opstijgt. Algemeene opschudding en droefheid in den *Kraton*.

13. De nieuwe Vorst van *Mādĵāpahit* legt de grootste milddadigheid jegens al zijne onderdanen, bepaaldelijk jegens de geleerden en dichters, aan den dag.

14. Na verloop van 7 jaren keeren SOEBRĀTĀ en zijne drie broeders met hunne vrouwen ten hemel terug.

16. De vier zonen van SOEBRĀTĀ begeben zich naar den Vorst TĒDJANKĀRĀ, en maken hem met de verdwijning huns vaders bekend. Hij belooft hun

¹ Deze tabel zal in een volgend nummer gevonden worden.

voortaan ten vader te zullen verstrekken, en doet hen onder veranderde namen in de verschillende deelen van huns vaders rijk opvolgen.

LEMBOE MILOEHOER, krijgt den naam van DJAJÈNG RĀNĀ (elders DJAJÈNG PATI, DJĀJĀ DI LĀGĀ, DJAJÈNG KAHÒT, DJAJÈNG KÉWOEH, DJAJÈNG PALOEGON, SOERÈNG PATI (XX), DAWOEH MARMĀ (XXIX)¹, en 't gebied van *DjenggĀlĀ* (gelijk later blijkt);

LEMBOE MARDJĀJĀ den naam van DJĀJĀ NAGĀRĀ en 't gebied van *Ma-menang* of *Kadiri*;

LEMBOE MANGARANG (vroeger *L. SangĀrĀ*) den naam van DJĀJĀ SASĀNĀ en 't gebied van *Oerawan*;

LEMBOE MARDADOE den naam van DJAJANTĀKĀ in 't gebied van *SingĀsari*.

21. Aan elk der nieuw benoemden worden bovendien 20 schoone vrouwen in dienst gegeven.

¹ Al die bijnamen van LEMBOE MILOEHOER zijn eigenlijk slechts *epitheta*, die zijne voortreffelijke hoedanigheden uitdrukken, grootendeels ook synonymen, door den dichter naar willekeur afgewisseld, en die wij alleen opnemen, omdat ze als werkelijke eigennamen worden gebezigd, en in den loop des verhaals nu de een dan de andere meer als *naam* op den voorgrond treedt. Van de wijze, waarop zoodanige naamgroepen ontstaan en opgevat moeten worden, zal de aanhef van zang XIX voldoende opheldering geven.

(*Wordt vervolgd.*)

E R R A T A.

- Pag. 14, reg. 5 v. o. staat: *Ambtenaar*, lees: *Ambtenaren*.
" 17, " 5 v. b. " *waarin*, lees: *waarop*.
" 18, " 5 v. b. " *Publikatie van 11 September*, lees: *Capitulatie van 18 September*.
" 19, " 6 v. o. " *voedsterzoon*, lees: *oudsten zoon*.
" 19, " 3 v. o. " *Gillispie*, lees: *Gillespie*.
" 19, " 1 v. o. " *vonden*, lees: *vinden*.
" 29, " 16 v. o. " *send*, lees: *sent*.
" 29, " 14 v. o. " *troop*, lees: *troops*.
" 29, " 8 v. o. " *the sword*, lees: *his sword*.
" 29, " 7 v. o. " *with exception*, lees: *with the exception*.
" 30, " 12 v. b. " *afther, this*, lees: *afther this*,
" 30, " 13 v. o. " *Sereef, Mahomet*, lees: *Sereef Mahomet*.
" 30, " 10 v. o. " *mounth*, lees: *month*.
" 30, " 2 v. o. " *about*, lees: *about*.
" 31, " 5 v. b. " *te be*, lees: *to be*.
" 31, " 11 v. b. " *deponent*, lees: *deponents*.
" 32, boven de Bijlage N°. 7, staat: *Weteringe*, lees: *Wetering*.
" 35, " " " " 8, " *Weteringe*, lees: *Wetering*.
" 38, reg. 4 v. b. staat: *Ratoe Suitan*, lees: *Ratoe, Sultan*.
" 38, " 11 v. o. " *zijne oudste*, lees: *zijn en oudsten*.
" 38, " 3 v. o. " *Pangeran*, lees: *Pangerans*.
" 39, " 14, 20, 25 en 27, staat: *degene*, lees: *degenen*.
" 41, " 3 v. o. staat: *zijner zijde*, lees: *zijn en zijden*.
" 41, " 1 v. o. " *prijs*, lees: *prijzen*.
" 51, " 11 v. o. " *sir*, lees: *lir*.
" 77, " 5 v. o. " *Koeta-Ardjo*, lees: *Koeta-Ardja*.
" 77, " 8 v. o. " *nog*, lees: *noch*.
-

De Bijlagen N°. 1, 2, 3, 4, 5, 7, en 8 van het Opstel "Palembang in 1811 en 1812" zijn gedrukt zoo als wij die ontvingen, dat wil zeggen, met de talrijke, daarin voorkomende afwijkingen van de regelen van taal en interpunctie. — Wij onthielden ons van het herstellen dier afwijkingen, omdat, onzes inziens, het regt van zuivering zich niet tot zulke *bewijsstukken* mag uitstrekken.